

Потапова Лідія,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна),
potapovnv@mail.ru

**ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ БУТТЯ
ЛЮДИНИ
(ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ)**

Key words: *ecology, biosphere, noosphere, bifurcation, dialectic, evolution.*

Potapov Lydia. ENVIRONMENTAL ASPECTS OF HUMAN EXISTENCE.

The article investigates the objective complexity and diversity of environmental issues, the ambiguity of its subjective perception by individuals and entire human societies that generates a variety of approaches its analysis, also investigated theoretical bases of ecological concepts.

Актуальність теми дослідження. Економічна та гуманітарна кризи, які взаємопов'язані, спонукають до роздумів щодо тенденції природної еволюції, подальшої долі розвитку людства, існування цивілізації та критеріїв її прогресу, і стосовно того чи здатна людина вжити вагомих заходів заради збереження життя на землі та власного буття. Відповідями на ці виклики є спроби багатьох мислителів збагнути ситуацію, що склалася. Об'єктивна складність і багатоаспектність екологічної проблематики, неоднозначність її сприйняття породжують розмаїття підходів до її аналізу та широкий спектр світоглядних і теоретико-філософських рефлексій, форм і способів її осмислення, вироблення шляхів розв'язання конкретних проблем. Побудова інтегральної екологічної концепції ґрунтується на аналізі широкого спектра теоретичних напрацювань, що формують її внутрішнє наповнення.

Стан наукового дослідження проблеми.

Проблема співіснування людини і природи завжди була у центрі уваги науковців. Особливо загострився інтерес до неї у 1960-70 роки, коли раптом виявилось суттєве обмеження можливостей використання природних ресурсів. Тоді заговорили про межі зростання виробничого потенціалу, про межі споживання, про екологічну кризу, про демографічну ситуацію у світі. Науковці і підприємці під впливом невтішного змісту доповідей „Римського клубу” почали гарячково шукати шляхів виходу із кризи, звісна річ, насамперед шукали поліпшення оточуючого середовища в індустріально розвинених країнах. Сьогодні можна констатувати, що певних успіхів було досягнуто. Але питання стосовно деструктивних аспектів сутності людини, її здатності до самознищення у глобальних мас-

штабах, з порядку денного не знято.

У В.І.Вернадського не викликало щонайменшого сумніву те, що Homo sapiens в його нинішньому вигляді виступає як творіння довершене. Тому, на його думку, в довгому ланцюзі істот, які мають минуле, і поза всякого сумніву матимуть і майбутнє, людина займає проміжне положення. Він відзначав: „...уже сьогодні можна стверджувати, що основне уявлення, на якому побудована будь яка філософія, абсолютна непохитність розуму і реальна його незмінність не відповідають дійсності”¹. Особливість людського буття полягає в здатності до наукового світосприйняття. Труднощі, які виникають в науці в першій половині двадцятого століття, на думку В.І. Вернадського, свідчили про повільне удосконалення нашої наукової основної методики.

Одне із яскравих свідчень величезної роботи в цьому напрямку він сам вбачає в різкій і швидкій зміні наших уявлень про час. Адже наука початку двадцятого століття виявила тісний зв'язок простору і часу. „Час заповнений подіями так же реально, як простір заповнений матерією і енергією”, – констатував Вернадський². Думка науковців з цього приводу надзвичайно показова, оскільки вона узгоджується з висхідною окультною ідеєю про те, що будь-який момент – осередок певної сукупності можливостей. Можливість, яка відбулась – це подія тобто те, що вже доступне нашому сприйняттю. А те що не відбулось? Як потрібно поставитись до тих можливостей, які ми з якихось причин не захотіли втілити в нашій діяльності? Ці питання виступають загалом як свідчення обмеженості нашого світорозуміння.

Те, що відбулось як події в індивідуальному чи груповому житті людей, сприймається в буденній свідомості як доля. Чекання бажаного виступає як предмет віри. Тому так і виходить, що тільки людина може ставити питання про сутність долі, про напередвизначеність буття індивідуальної особи і про її здатність передбачування майбутнього, яка певним чином робить її вільною в мотивуванні вибору своїх вчинків.

Сформульована тема цілком лежить в просторі ноосферної концепції Володимира Івановича Вернадського, яка, треба так розуміти, знайшла своє найбільш довершене тлумачення в останній із його надрукованих ще за його життя статей (початок 1944 року). Досить романтично визначний мислитель століття, яке нещодавно тихо сплило у вічність, розглядає людство як могутню геологічну силу, яка і в своїх думках, і в своїй праці ставить питання про „...перебудову біосфери в інтересах вільно мислячого людства як єдиного цілого”.

Цей новий стан біосфери, до якого ми, не помічаючи цього, наближаємось, і є „ноосфера”, – зазначає він³. Ноосфера для Вернадського – це середовище проявлення розуму. І тільки людина, яка наділена розумом, здатна існувати одночасно і в біосфері, і в ноосфері. Достойне існування на цій межі можливе для людини лише за умови її здатності передбачувати наслідки своїх дій. Тоді виявляється реалізованою свобода людини.

Не дивно, що в історії філософського осягнення дійсності перед людиною завжди досить гостро поставала проблема свободи, свободи волі, долі, а то і проблема пошуків світоглядного підґрунтя розуміння особливостей людського існування. Саме в цьому руслі лежить і ідея реінкарнації, ідея перевтілення душі, яка стала полем гострих суперечок різних філософських систем і релігійно-філософських доктрин.

Досить яскравим і авторитетним свідченням глибокого філософського проникнення мислителя в трепетну тканину втаємничення продемонстрував Г.В. Лейбніц в своїй „Теодицеї”, в якій він намагався дослідити вчення про безсмертя душі. Лейбніц підкреслював, що це вчення відповідало сутності віровчення Мойсея і по існуючій тоді традиції передавалось від однієї людини до іншої, хоча й не було поширеним серед маси віруючих. Ісус Христос зняв покриття з цього вчення, відзначив Лейбніц, став вчити, „... що безсмертні душі перейдуть в інше життя, де вони повинні отримати винагороду за свої діяння”⁴.

Звісна річ, адекватне розуміння християнської науки потребує певної свободи від впли-

ву домінуючої релігійної доктрини. У тих умовах, в яких творив Лейбніц, важко було тлумачити слова Ісуса Христа інакше, ніж того вимагала церква. До того ж ми маємо тільки обмежену кількість текстів самого Лейбніца, перекладених на російську і українську мову. У той же час вельми знаменні міркування його стосовно „плутаних уявлень про свободу, необхідність і долю”. Але, на думку Лейбніца, – це тільки один з двох знаменитих лабіринтів, які заплутують весь рід людський. Другий лабіринт – про безперервність, неподільні і про нескінченність, і він викликає утруднення, вважає Лейбніц, у одних тільки філософів⁵.

Цікаво, як Лейбніц тлумачить зміст християнського фатуму, формулюючи його, як уявляється самому Лейбніцу, цілком по-християнськи: „Виконуйте свій обов'язок і будьте задоволені тим, що трапиться”⁶. Але в такому тлумаченні присутня значна доля свавілля філософа. Адже сам Ісус Христос наполягав лише на тому, що за будь яких умов кожен повинен виконувати свій обов'язок (повинність, ношу), незважаючи на можливі наслідки. Таким чином, Ісус Христос як один з найвизначніших мислителів в історії людства, закликав лише виконувати чесно і відповідально саме свою повинність. Бо Він знав, що еволюція окремої особистості можлива лише при виконанні цієї умови. Свідоме і мужнє виконання свого обов'язку людиною на одному рівні, піднесе її на новий вищий рівень, допоки людина не зрозуміє, що найвище служіння – служіння Абсолютній Істині. І тут зовсім не важливо, чи отримує задоволення людина від наслідків виконання нею свого обов'язку-ноші. Тим більше, що не часто в такій ситуації можливі мир і злагода між тим, хто виконує свій обов'язок, і тими, кого зачіпають наслідки.

На жаль, міркування автора вчення про ноосферу В.І. Вернадського спирались на дуже невизначене поняття свободи. Це призводить до ускладнень в розумінні того, як „вільно мисляче людство” може узгоджувати свої дії в царині „ноосфери – середовища проявлення розуму”. Адже ноосфера підпорядкована певним сталим законам свого розвитку. Людина, яка не знає цих законів як сталих, не може бути не тільки вільною, але і передбачувати наслідки своїх дій. Тому показовою в цьому плані постає саме філософія Лейбніца. Розмірковуючи над сутністю свободи, він пише, що „... свобода, як її розуміють в теологічних школах, постає в розумінні (intelligence), яке включає чітке знання

предмету бажання; в „самопроизвольності” (spontaneite), згідно з якою ми самі визначаємо себе до дії; і в випадковості (contingence), тобто в виключенні логічної і метафізичної необхідності. Розуміння є ніби душа свободи, а інше складає ніби її тіло і основу”⁷. Важливим у визначенні Лейбніца виявляється те, що випало із більш пізніх визначень свободи, а саме — самопроизвольність.

Вдумайтесь, а можна звернутись і до нашого класика Петра Могили, в те, що головне у свободі – свавілля!, тобто те, що виступає як висхідне із особистої, своєї волі людини (російський аналог: про-из-вол). Тому-то так наполегливо і дискутували в часи П'єра Бейля, Лоренцо Валли, Еразма Роттердамського, Рене Декарта і Г. В. Лейбніца про свободу і свободу волі. Однак, сам Лейбніц у произволі вбачав лише волю, яка некерована законами добра і навіть тяжіє саме до зла⁸. Це судження виявляється надто дискусійним. „Произвол” тому такий, що для нього рівно можливий вибір добра або зла. Петро Могила, а саме йому належить, найбільш глибоке і послідовне визначення поняття свободи, писав: „Свобода человека есть произвольное, независимое желание, происходящее от разума или разумной души, делать добро или зло”⁹. Це визначення надзвичайно важливе ще й в тому плані, що дозволяє досить послідовно вирішувати і проблему потойбічного буття душі людини.

Питання про напередвизначеність викликає у людей великі утруднення, зазначив Лейбніц, але і його можна вирішити задовільним чином. Сприяла цьому і „...система предустановленої гармонії між душею і тілом, згідно з якою тіло по своїй споконвічній будові пристосоване через зовнішні предмети виконувати все те, що воно робить з волі душі”¹⁰. У той же час, визнаючи єдність душі і тіла, Лейбніц заперечував фізичний вплив душі на тіло, або тіла на душу. Він цілком однозначно писав про різну природу законів одного і законів другого, яка виключала взаємовплив їх: „Напередвизначеність, яку я припускаю, треба розуміти в значенні спонукання, але ніколи – в значенні примусу”¹¹. А тим самим Лейбніц фактично керувався відомою аксіомою астрологів: „Зірки схиляють, але не примушують”.

Треба визнати, що Лейбніц був одним із найкращих астрологів свого часу, тому значний досвід прорікань багаторазово свідчив про те, що події, які пророчили, не завжди відбуваються. Справа якраз у тому, що сильна воля людини здатна переборювати багато чого із того, що непідвладне й навіть виглядає як чудесне для людини із слабкою волею, а тим біль-

ше, якщо вона ще й немає здатності до адекватного розуміння змісту подій.

Вольтер також не обминув у своєму філософській системі міркувань на тему напередвизначеності. Він вважав, що „...все кероване непохитними законами...все наперед установлене...все необхідно обумовлене... є люди, котрі, налякані цією істиною, припускають лише половину її, ніби боржники, які вручають кредиторам половину свого боргу з проханням відстрочити виплату того, що залишилось. Одні події, говорять такі люди, необхідні, інші — ні”¹². Такі міркування Вольтера свідчать про його відданість ідеології класичної фізики: адже для Ньютона природа завжди подібна самій собі.

Тепер дозволю собі повернутись ще раз до думки В.І. Вернадського про те, що в наш час формується новий стан біосфери, до якого непомітно для самого людства, воно наближається. А цей новий стан і є ноосфера — середовище проявлення розуму і перебудова біосфери в інтересах вільно мислячого людства як єдиного цілого.

Але виявляється, і сьогодні це помітно як ніколи, що у людства існує нагальна проблема: зрозуміти, які ж можливі наслідки запропонованих дій, пов'язаних саме з процесом перебудови існуючої біосфери. Ніхто не в змозі авторитетно попередити людство про можливі глобальні наслідки можливої сукупності наших дій. Тому неможливо і говорити про свободу вибору, бо ні з чого вибирати, а тому немає і потреби в тому, щоб зрозуміти, що відбувається. Втрачена глобальна парадигма співіснування.

Сучасні природничі науки також не можуть обминути питання про взаємозв'язок дійсного і можливого, необхідного і випадкового, а врешті решт і порядку і хаосу. Показовою в цьому плані є концепція, досить послідовно викладена в роботі Іллі Пригожина та Ізабелі Стенгерс „Order out of chaos. Man's new dialogue with nature” (1984). Автори керуються ідеєю про те, що на систему, яка знаходиться в дуже невірноваженому стані, впливають різноманітні флуктуації, загрожуючи її структурі. Критичним моментом для такої системи виступає точка біфуркації, тобто момент, який необхідно призводить до зміни існуючого становища системи. Пригожин і Стенгерс вважають, що саме в цей момент неможливо передбачити, в який стан перейде система. „Випадковість підштовхує те, що залишається від системи, на новий шлях розвитку, а після того як шлях (один з багатьох можливих) обрано, знову вступає в

силу детермінізм – і так до наступної точки біфуркації¹³. Тут існує принада вважати цю ілюстрацію за демонстрацію звичної для багатьох діалектики. Більше того, можна припустити, що автори демонструють тим самим ніби можливість універсального принципу. Але суть проблеми полягає в тому, що одна річ – явища, які відбуваються в матеріальних системах взагалі, а зовсім інша річ – мотиви, які спричиняють ті чи інші вчинки людей. Ці два ряди подій несумісні, якщо керуватись змістом природничонаукових принципів. Вирішення проблеми можливе, якщо припустити існування за межами тих і інших універсального упорядника. Тоді виявляється зовсім виключеною із розгляду воля людини і свобода вибору.

Зовсім не дивно, що романтичні сподівання В.І. Вернадського на перебудову біосфери в ноосферу в інтересах вільно мислячого людства як єдиного цілого не виправдовуються дійсністю. Особливість людського світосприйняття така, що переважна більшість людей керовані стереотипами світорозуміння, а не світовідчуття. Тому цілком зрозуміло, чому намагання раціонального пояснення світу не задовольнили людство: досі не вдається досягти фундаментального рівня, виходячи з якого можна було б вивести всі інші властивості матерії.

Всяка ситуація відкриває перед людиною спектр можливих наслідків, але майже ніхто не замислюється над існуючим різноманіттям можливого. Адже переважна більшість людей керується в своїх міркуваннях і вчинках началом протиріччя, тобто мислить в категоріях полярних: чорне-біле, так-ні тощо. Розуміючи обмеженість такого роду мислення, Лейбніц ввів у науку про мислення начало достатньої підстави: „Ніколи нічого не трапляється без якої-небудь причини або врешті решт без достатньої підстави”¹⁴. Це – важливе начало, оскільки людина, яка керується ним, виразно відчуває в спектрі можливого те, що може привести до бажаного блага. Але в такому випадку людина буде й замислюватись над тим, до якого блаженства потрібно себе просувати.

На жаль, ніяким чином блаженному буттю людства не сприяє екологічна проблемна ситуація. Потрібно зрозуміти, що екологічна проблематика насамперед виникає як відповідь на невдоволеність людини існуючим рівнем задоволення своїх потреб. Так, в цьому вся справа. Раптом виявляється, що відсутні певні можливості зростання маси бажаних для вживання речей і послуг. Тоді виникає тривога. Настає час роздумів.

Вважається, що згубний вплив суспільного виробництва на природне середовище полягає в

тому, що людина перемістила в інші кліматичні умови багато видів рослин і тварин, знищила значну кількість видів тварин, насамперед, великих ссавців, яких найлегше використовувати в їжу. Сьогодні ж загрозу для багатьох вищих видів рослин і тварин пов'язують з небаченим раніше зростанням чисельності населення, з величезним промисловим потенціалом людства, з неконтрольованими процесами гібридизації і селекціонування, що свідчить про порушення можливостей природного, не залежного від людини існування цих видів. Вважається також, що і природи в її висхідному вигляді на планеті практично не залишилось, оскільки знищено значну частину лісних масивів, з надр планети вийнято багато кубічних кілометрів корисних копалин і породи, що громадаються у вигляді відвалів, створено багато пустель тощо. Щоправда, ще ніхто не підрахував, скільки гектарів поверхні нашої планети людиною окультурено, перетворено на оазиси, парки, ранчо і дачі, які приємно вражають багатоманіттям дерев і квітів.

Незважаючи на проблеми, пов'язані з погіршенням навколишнього середовища буття людини, однак досить поширеною виявляється думка про винятковий творчий потенціал людини. Людська спільнота впевнена в тому, що безупинно зможе створювати нові матеріали, нові джерела енергії, нові форми співіснування людей тощо. При цьому прибічники такого світосприйняття дуже часто не замислюються над тим, що весь досвід техніко-технологічного розвитку суспільства свідчить про те, що ми лише здатні перетворювати той висхідний матеріал, який вже існує як матеріал природний.

Втім, останнє століття виявилось надзвичайно плідним в справі створення нових технічних засобів існування і спілкування людей. Століття починалось з вдалого польоту першого аероплану, а закінчується досить складними обставинами організації і втілення в суспільне життя Інтернету. У той же час, незважаючи на колосальні досягнення в технічній сфері, у сфері свого світорозуміння людина недалеко пішла вперед відносно своїх попередників. У чомусь, мабуть, ми залишились позаду.

Проблема, яка виникає в зв'язку з погіршенням стану навколишнього природного середовища, – нерозуміння людством своєї мети. Певна частина людства ніби сидить в комфортабельному вагоні-ресторані з кондиційованим повітрям в салоні. Потяг кудись

мчить, але пасажери не знають кінцевої зупинки і зовсім цим не переймаються. Так от, якщо задоволення матеріальних потреб, яке носить екстенсивний характер, продовжує руйнувати оточуючий природний світ, то це свідчить про неправильно обраний напрямок руху-діяльності. Звісна річ, цією сентенцією нічого не змінити. Та й не збираюсь я нічого змінювати. „Що було, те й буде”, – сказав пророк.

Навряд чи смисл індивідуального буття людини за останні два тисячоліття докорінно міг змінитись. Саме виходячи з такого припущення і можна розглядати проблеми співіснування людини і навколишнього природного середовища. Тим більше, що ми не маємо достатніх підстав говорити і про якісь помітні еволюційні зміни, які стосуються окремо взятої особистості. Адже тут доводиться констатувати відсутність значимих критеріїв в розумінні поняття еволюції людини як виду.

Окрема людина – це відносно невеликий і недовгий час існуючий організм, який змушений торувати собі шлях серед планетарних та космічних сутностей, що надзвичайно переважають його своїми розмірами та силами. У той же час і сама людина виступає як єдине й неподільне тіло саме тому, що вона являє собою згусток, фокус, в якому сходяться потоки різноманітних елементарних хвиль та енергій космічної природи. Погодитись з такими припущеннями вимагають від нас сучасні уявлення, які власне і складають фундамент теоретичної фізики. Таким чином, кожна людина знаходиться під впливом пануючих навколо космічних енергетичних потоків і кожна людина виступає як індивідуальність, як відносно незалежна органічна цілісність, де багато сил діють по певному алгоритму, визначаючи тим самим призначення і зв'язок з іншими цілісностями всесвіту.

Таким чином індивідуальність по суті не може відрізнитись від організованого Цілого-всесвіту, що дає певні підстави стверджувати, що кожний із нас – частковий аспект цього Цілого. Якщо ж дивитись більш узагальнююче на цю обставину, то може так трапитись, що кожна людина є не що інше як конкретний аспект людського роду. Саме тому стає цілком прийнятним і припущення про те, що кожен із нас з'являється в цьому світі у відповідь на якусь потребу людства, або в більш широкому розуміння, на якусь потребу космічного цілого. Тому, якщо хтось вважає себе незалежним від людства як Цілого, яке занурене у хвилі все-світу, то навряд чи він здатен усвідомити свою істинну значимість. Не дивно, що природні потреби людини при такому відношенні сприймаються як чужі для неї.

Проблема відношення людини до навколишнього середовища надзвичайно складна і багатовекторна на фоні розповсюджених підходів до розуміння сутності творчого потенціалу людини і перспектив її буття. Насамперед існує певне нерозуміння змісту фундаментальних світоглядних понять, які мають саме безпосереднє відношення до сфери екологічного. По-перше, з точки зору класичної традиції еволюцію треба розглядати як той напрямок розвитку людства, який пов'язаний з поступовим звільненням духу від впливу матерії. Тоді актуальним стає й з'ясування змісту поняття інволюції, яке визначає процес матеріалізації духу. Якщо прийняти до уваги ці поняття і їх значення, тоді стає можливим більш впевнено підійти до аналізу зміни тенденцій, які переживає сучасне людство в усіх сферах, в тому числі й у сфері екологічних проблем. Як і раніше, сьогодні залишається актуальним з'ясування напрямку, в якому рухається людство. Що ж стосується нашого суспільства, то для нас це ще більш актуально, щоб не повторювати всіх помилок більш щасливих попередників, полум'яних борців за ствердження всіляких форм миру.

Не можна заперечувати ту думку, що саме стурбовані мислителі різних жанрів повсякчас звертаються до оцінки того, що людством робиться безумовно правильно, а що потребує уточнень. При цьому всі акцентують увагу на відмінностях неприйнятних. Втім, тут можна виділити три підходи до проблеми.

Більшість авторів розмірковують над тим, яким повинно стати людство і якими можливими якостями бажано було б наділити людину з метою виконання нею свого життєвого призначення. На цьому шляху ми зустрічаємо невинне моралізування, фантазування стосовно обставин належного буття людини і суспільства.

Певна частина мислителів розмірковують ще й над тим, чи може людина взагалі ставати іншою, набувати якості, які бажані для її подальшого розвитку. І при такому підході проблема полягає в розумінні сутності людини. Чи існує в людині таке начало, яке давало б можливість їй ставати іншою? Таке начало в людині є, кажуть одні, і це начало – воля. Але їм активно заперечують інші, вважаючи, що воля складає дуже глибоку сутність людини і не кожен з нас нею може свідомо керувати. До волі ще треба достукатись, щоб розбудити її, стверджують прибічники такої концепції.

Треті взагалі вважають, що всі люди, за

незначними виключеннями, суть ті ж самі машини, скеровуванні зовнішніми обставинами. Навіть те, що традиційно вважають найвищими досягненнями людства: мистецтво, поезія, філософія, тут вважають лише витворами механічних дій людства.

На противагу вищезазначеним позиціям мислителів, більшість дослідників все-таки впевнені у величому призначенні людини саме у сфері створення все нових і нових поколінь машин і технічних пристроїв, вважаючи, що саме вони посприяють поверненню ландшафтів минулого, чистого повітря та води.

Обставини нашого життя і думки наші про обставини нашого життя не можуть не бути тісно пов'язаними. При цьому треба зважити ще й на те, що приховано в глибинах людської індивідуальності, а саме – в сутінках душевного життя людини. Головна проблема, яка не полишає найбільш свідомих свого буття, чи отримувє людство задоволення від задоволення своїх матеріальних або пізнавальних потреб? Так в особі кількох космонавтів людство відвідало поверхню Місяця. Привезено декілька пригорщ пилу, купка каміння. При цьому ж таки завдано масу збитків природному середовищу Землі: виробляли складне хімічне паливо, спеціальні матеріали для космічного корабля, випалено значну дірку в озоновому шарі навколо нашої планети. Врешті решт за ці кошти можна було б реалізувати декілька благодійних програм. А повного задоволення немає, хіба що космонавти стали відомими в світі людьми, захищені декілька дисертацій тощо. Більше про супутника нашого знати ми не стали, однак збираємось на Марс.

Одна з головних хиб людини в тому, що люди сплять, як казав Геракліт Ефеський. Досить повчальним можна вважати той факт, що й сьогодні специфіка природокористування полягає в тому, що люди насамперед спираються на технології перетворення природного матеріалу на началах механістичних, фізико-хімічних і значно рідше біотехнологій. Сподіватись, що людство винайде якісь принципово нові технології матеріального виробництва, було б передчасним. Тому й виходить, що наша самовпевненість, віра у всесилля людини ілюзорна, оскільки відповідні нашим технологіям природні енергії невимірно могутніші за ту незначну частину їх, яку ми вважаємо приборканими.

Тому і виходить, що час від часу людство з жахом спостерігає як рушається його витвори під впливом природних стихій. Хоча все-таки ці факти вважаються випадковими і такими, яким можна було б запобігти при врахуванні певних

обставин.

Тут якраз і вкорінене один із світоглядних стереотипів людства. Адже розглядаючи наше існування на нашій планеті ми вважаємо, що перебуваємо на планеті, яка певним чином існує в умовах стабільності і більш менш повної передбачуваності. Якщо незначну мислячу частину населення планети, що й може хвилювати, то тільки потенційна і загалом маловірогідна можливість зіткнення з якимось космічним тілом, досить значним, щоб порушити життєдайний потенціал Землі. Виходить так, що людство загалом вважає космічний процес майже завершеним у тій частині, яка стосується існування нашої планети. Якщо виходити з таких передумов, то тоді, звичайно, головний недолік суспільно-виробничої діяльності людей полягає в порушенні людиною природного балансу, який був певним чином стабілізований в умовах космічної еволюції.

Неоднозначність зазначеної посилки очевидна, якщо звернутись до аналізу спектру філософсько-теологічних тлумачень її. Філософи чомусь частіше задавались метою розглянути перспективи майбутнього існування людства. Навпаки, богословів більше приваблювала тема майбутнього індивідуального буття людини. У цьому контексті корисно було б звернутись до з'ясування змісту тієї місії, яку покликане виконати людство. Адже цілком слушно було б вважати, що людство існує з певною метою, яку можна розкласти на багато складових, які у свою чергу можна досліджувати і окремо, і групами. Є багато цілей, які людина схильна вважати своїми природно. Певні цілі ставлять перед собою групи людей, об'єднаних тими чи іншими соціальними чи релігійними ідеями.

Втім виникає питання. Чи можливо із великої кількості індивідуальних смислів життя, із соціальних, національних, релігійних та життєвизначальних ідеологій синтезувати мету людства як цілого? Розмірковуючи над цим питанням, ми зіткнемось з протиріччям: у кожного індивіду ніби є мета в житті, нехай тимчасова і швидкоплинна; а у людства вона як така відсутня, оскільки народи живуть в різних соціо-економічних системах, в різних національно-політичних ситуаціях. Припустимо визнати, що такі обставини не можуть підсилювати суспільний оптимізм.

Виходить так, що мета існування людства лежить за межами нашого розуміння, що не

може не надавати певного забарвлення і всій еколого-економічній проблематиці. Чи можна вважати екологічні проблеми чимось фатальним, або випадковим? Можливо, всі негативні наслідки примітивного господарювання нами перебільшені, оскільки у політиків і науковців є потреба на чомусь акцентувати увагу найбільш чутливої частини суспільства.

Спробуємо визнати, що призначення людства має космічну природу. Всесвіт – це арена діяльності іншого, вже незвичного для нас масштабу. Цілком слушно, що одним з багатьох діячів цього масштабу виступає якраз людство, яке можна було б визначити як всесвітню людину. До самого останнього часу ця людина виявляла, і виявляє сьогодні, достатню життєздатність. Адже щоденно народжуються кількості тисяч клітинок-індивідів у цьому гігантському тілі й щоденно приблизно така ж кількість їх помирає природним шляхом, гине в катастрофах та катаклізмах, самознищується. Та ніхто не наважується заявити, що людство смертельно хворе, що воно знаходиться на межі виживання і час його існування вичерпано.

Існуючі й досить поширені міркування стосовно екологічної кризи, яка ніби обмежує можливості людства і окремих людей, несуть в собі ще одне протиріччя, на якому треба зупинитись. Переважна більшість міркувань стосовно поліпшення стану оточуючого середовища спирається на думку, що природу можна відновити, ніби повернути на круги своя. Звідси і певна мета дослідників і практиків. А між тим навіть і в цій традиції порушено висхідну ідею дарвінізму, який залишається авторитетним для науковців й науково свідомих громадян вченням. Теорія Ч. Дарвіна вчить нас розуміти еволюційний потенціал природи і живого зокрема. У той же час, підкреслюють науковці, діяльність людини свідчить про те, що в особі дієздатної людини розумної природа виявляє потребу в подальшому світотворенні і світоперетворенні. Майже ніхто при цьому не заперечує, що суспільна практика має об'єктивний характер, оскільки перед людством завжди існували проблеми забезпечення зростаючих потреб. Тому, якщо слідувати еволюційній парадигмі, то екологічна криза – цілком природна.

Дійшовши до оцінок процесу з позицій досить фундаментальних світоглядних категорій, необхідно визнати, що розвиток космосу не може бути обмеженим ні в часі, ні в просторі. Але тоді не може викликати сумнівів і той факт, що продовжуються і певні процеси під верхнім шаром земної поверхні, і розвиток всього, що знаходиться на поверхні Землі. Які чинники тут переважають: природні процеси, чи діяльність людини – у

такому разі вже не суттєво важливо. Просто людство виконує певну, якимись силами визначену функцію. В той же час працюють і сили, які ми вважаємо протидіючими нашій „свідомій” діяльності: потужні цунамі, урагани, землетруси і виверження вулканів, які можуть забирати життя за один раз у десятків тисяч осіб.

Цілком природно, що колись людство в звичному для нас вигляді зникне, як зникають окремі люди, планети, сонця тощо. Але це не полишає нас можливості зрозуміти, що саме при такій конфігурації всесвіту, яка існує для нас теперішніх, в бутті людства є сенс. Спробуймо збагнути, що Земля еволюціонує так само невпинно, як і все у всесвіті; спробуймо збагнути, що є сенс існування людства – і от ми вже активні діячі космічного масштабу, вже і ми тоді стаємо співучасниками управління всесвітніми процесами.

Переважає більшість релігійно-філософських вчень також намагаються пояснити сутність світу і сутність призначення людини у світі, акцентуючи при цьому увагу переважно не на матеріальній, а на душевній складовій людського існування. У контексті жваво обговорюваних проблем екологічної кризи голосів їх майже не чути. І це цілком зрозуміло, якщо зважити, що світоглядним підґрунтям цих систем виступає ідея створення і розвитку всесвіту силами, що переважають здатність людини осягнути їх. Таке світорозуміння визнає, що саме вищими силами керована і діяльність людини, і розвиток всіх земних і позаземних явищ. Що ж стосується чогось, що треба рятувати, то в цій системі цінностей рятувати треба не природу, не оточуюче середовище, а вічне – душу.

У двадцятому, тихо спливаючому як і попередні в небуття, столітті людство створило новий, небачений раніше світ техніки, найбільш вражаючий своїми досягненнями в індустріально розвинених країнах. У той же час саме спливаюче століття характеризується масовим знищенням попередньої матеріальної культури людства, а також і цінностей важливих для збереження сталого душевного стану.

Трапилось так, що поглиблення знань в одних сферах призвело до небаченого наростання невігластва в інших; естетична витонченість в одних сферах супроводжується вульгаризацією в інших; невтримне піднесення свободи і ствердження її в суспільстві з необхідністю викликало до життя невідомі минулому форми і розміри поневолення; зни-

кнення одних забобонів викликало до життя масу нових. І в цьому відомий прояв діалектики життя, яка бездоганно спрацьовує у вражаючих масштабах у двадцятому столітті.

Звідси і невгамовне бажання зрозуміти, що ж відбувається з людиною, що більш значуще для її буття – цінності матеріальні, чи спокій душевний. У цьому контексті актуалізується також і екологічна проблематика, яка, на жаль, через поширення найбільш вживаних стереотипів лише спотворює істинний стан речей.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста. – М.: Наука, 1988. – С. 75.

² Там само, С. 509

³ Лейбниц Г.В. Собрание сочинений: В 4-х т. – Т. 4. – М.: Мысль, 1989. – С. 50

⁴ Там само, С. 54–55.

⁵ Там само.

⁶ Там само, С. 55.

⁷ Там само, С. 325.

⁸ Там само, С. 59.

⁹ Православное Исповедание или Изложение Российской Веры Петра Могилы. – М.: Благовест 1996. – С. 31.

¹⁰ Лейбниц Г.В. Собрание сочинений: В 4-х т. – Т. 4. – М.: Мысль, 1989. – С. 67.

¹¹ Там само, С. 72.

¹² Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. – М.: Прогресс, 1986. – С. 324.

¹³ Там само, С. 28–29.

¹⁴ Лейбниц Г.В. Собрание сочинений: В 4-х т. – Т. 4. – М.: Мысль, 1989. – С. 157.

Potapova Lydia. LES ASPECTS ENVIRONNEMENTAUX DE L'EXISTENCE HUMAINE.

L'article est consacré à l'examen de la complexité objective et de la diversité des problèmes écologiques. L'objectif de cet article est l'analyse de l'ambiguïté de la perception subjective de l'individu de ces problèmes, l'analyse de la variété d'approches d'étude des bases théoriques et des concepts écologiques.

Mots-clés: *l'écologie, la biosphère, la noosphère, la fluctuation, la bifurcation, l'évolution, la dialectique.*

Потапова Лидия. ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ БЫТИЯ ЧЕЛОВЕКА.

В статье исследованы объективная сложность и многоаспектность экологической проблематики, неоднозначность ее субъективного восприятия отдельными индивидуумами и целыми человеческими сообществами, что порождает разнообразие подходов ее анализа, исследуются теоретические основы экологических концепций.

Ключевые слова: *экология, биосфера, ноосфера, флуктуация, бифуркация, диалектика, эволюция.*